

ÜNİTE NO: II

TÜRKÇENİN TARİHİ GELİŞİMİ

(Bu ünite 2. Hafta'nın devamı niteliğindedir. 2. Hafta'nın ders notlarını almayı unutmayınız.)

AMAÇLARIMIZ:

1. Türkçenin derinliğini göstermek
2. Türkçenin eserlerini tanıtmak
3. Türkçenin ölümsüzlüğünü hissettirmek

ANAHTAR KAVRAMLAR:

Konuşma dili, yazı dili, lehçe, şive, yazıt, alfabe, Göktürk Alfabesi, Uygur Alfabesi, Arap Alfabesi, Latin Alfabesi.

İÇİNDEKİLER

Orta Türkçe Dönemi

Yeni Türkçe Dönemi

II. ORTA TÜRKÇE DÖNEMİ

Geçiş Dönemi de denilen bu dönem 13, 14 ve 15. yüzyılları kaplar. 13. yüzyıla kadar birbirini izleyen üç halkadan oluşan Eski Türkçe Döneminde tek yazı dili olan Türkçe, bu zamanda Kuzey-doğu ve Batı Türkçeleri şeklinde iki yazı diline ayrılır. Bunun nedeni göçlerdir.

Kuzey-doğu Türkçesi: Bel kemiğini Harezm Türkçesi oluşturur. Hazar denizi ile Aral gölü arasında ve Aral'ın güneyindeki alanlarda doğan bu yazı dilinin en belirgin özelliği Moğol akınları yüzünden Moğolca dil birimlerinin Türkçeye girmesidir. Aslında bir adı da Hakaniye olan Karahanlı Türkçesinin uzantısıdır. Harezmce ile yazılan Türkçe eserler arasında "Anonim Kuran Tefsiri, Kısas ü'l-Enbiya, Muin ü'l Mürid, Revnak

ül İslam, Muhabbetname, Hüsrev ü Şirin ve Kerderli Mahmut tarafından 1358'de yazılan Nehcü'l-Feradis" vardır.

Batı Türkçesi: Anadolu'ya gelen Oğuzların yazı dilidir. Bir adı da Oğuzcadır. Oğuzlar 11. yüzyılda Anadolu'ya gelmelerine rağmen yazı dilini başlatmakta -fetihler yüzünden- gecikmişlerdir. Bu boşluk sözlü ürünlerle giderilmiştir: Battalname, Danişmendname, Hamzaname, Hz. Ali Cenklere, Binbir Gece Hikâyeleri, Köroğlu, Kırk Vezir ve Dede Korkut gibi.

Oğuzcanın ilk dönemi sayılan 13. yüzyıldaki adı Eski Anadolu Türkçesiydi. Bu yazı diliyle ilk eseri Çarhname adıyla Ahmet Fakih yazdı. Onu Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zeliha, Aşık Paşa'nın Garipname, Kul Mesud'un Kelile Dimne Tercümesi, Mercimek Ahmet'in Kabusname ve Sinan Paşa'nın Tazarrunname adlı önemli eserleri izledi.

Batı Türkçesi, Oğuz Türklerinin XI. yüzyılda Anadolu'ya gelmeleriyle doğmuş ve gelişmiş yazı dilidir. Bir adı da Oğuzcadır. Oğuzca, başlangıçta sözlü ürünler vermiş, iki yüzyıl sonra yazılı örnekler verme aşamasına gelmiştir. Bu dönemde kullanılan tek yazı dili için Eski Anadolu Türkçesi adlandırması yapılmıştır.

Sıra Sizde 1: Orta Türkçe döneminde aynı anda hangi yazı dillerimiz kullanıldı?

III. YENİ TÜRKÇE DÖNEMİ

Yeni Türkçe Döneminde, Türk yazı dillerinin sayısı üçe çıkar: Doğu Türkçesi, Kuzey Türkçesi ve Batı Türkçesi. 16. Yüzyıldan başlayarak 21. Yüzyıla kadar uzanan bu dönem, Türkçenin üçüncü ve son yazı dili dönemidir.

1.Doğu Türkçesi: Harezm Türkçesinin 16. Yüzyılda devamı olan Çağatayca, Doğu Türkçesini oluşturur. Kuruluşu 1405-1502 yıllarında devlet kuran ve hüküm süren Timuriler döneminde gerçekleşir. Önemli temsilcileri arasında Sekkaki, Emiri, Lütfi, Nevai, Hüseyin Baykara, Babür Şah ve E. Bahadır Han adları vardır. Çağataycanın en ünlü temsilcisi Nevai'dir. Şiirleri ve dünya çapında Vekayi adlı anı kitabıyla tanınan Babür Şah ile Şecere-i Türki ve Şecere-i Terakime adlı eserlerin yazarı Ebulgazi Bahadır Han da Çağatay Türkçesinin yüzaklarıdır.

Nevai, bütün Türk edebiyatlarının birçok ilki gerçekleştiren tek sanatçısıdır. İlk defa insan hayatının dört dönemi için dört divan yazan odur. Garaib-üs-Sıgar, Nevadir üş-Şebab, Beday ül-Vasat ve Fevaid ül-Kiber adlarını taşıyan bu divanlarda "çocukluk, gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık dönemleri"ne özgü duygular işlenir. Edebiyatımızda ilk hamse yazarı da olan Nevai, ilk kez Evzan-ı Aruz adlı eseri ile aruz vezni üzerine bir inceleme ürünü olan bir kitap da yazmıştır. Yine ilk tezkiremiz sayılan Mecalis ün- Nefais, onun eseridir. Ancak Nevai'yi asıl ölümsüzleştiren eseri Muhakeme tül-Lugateyn'dir. O, bu eseri ile Türkçe yerine Farsçaya özenen genç yetenekleri, Türkçenin Farsçadan üstünlüğünü ortaya koyarak ikna etmeye çalışmıştır.

18 ve 19. Yüzyıllar Çağataycanın son dönemi olmuştur. 20. Yüzyılda yerini Özbekçe ile Doğu Türkistan'daki Yeni Uygurcaya bırakmıştır.

2. Kuzey Türkçesi: Kuzey Türkçesi hemen hemen Harezm Türkçesiyle aynı dönemde yazılı ürünler vermiştir. Bütün ürünler 14 ve 15.

Yüzyıllarda yazılmıştır. Kuzey Türkçesini Altınordu sahası ile Mısır ve Suriye’de eser veren Kıpçak Türkçesi temsil eder. 16. Yüzyılın başlarında Mısır ve Suriye’nin Osmanlı İmparatorluğuna katılmasıyla Osmanlı Türkçesiyle birleşir. Kıpçak Türkçesiyle yazılmış en ünlü eser Kodeks Kumanikus’tur. İtalyan ve Alman rahiplerince 1303 yılında yazılan bu eser; Hristiyanlık ilahileri, bilmeceler ve bir sözlükten oluşur. Altınordu sahasında bu eserden başka Kutb’un Genceli Nizami’den 1341 yılında Kıpçakçaya aktardığı Hüsrev ü Şirin mesnevisi ile Saraylı Seyf’in 1391 yılında Sadi’den çevirdiği Gülistan önemli örneklerdir.

Mısır ve Suriye sahasında verilen eserler ise Memluk Kıpçakçası ile yazılmışlardır. Bu sahada verilen eserler tarihi gerçeklerin etkisiyle savaş sanatına ve Türkçe-Arapça sözlük alanına özgüdür. Tercüman-ı Türkî ve Arabî, Kitabü’l-İdrak li-Lisani’l-Etrak, et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lugati’t-Türkiyye, Kitab ü fi İlmü’n-Neşşab, Münyetü’l-Guzzat gibi.

3.Batı Türkçesi: Orta Türkçe Döneminde Batı Türkçesini Oğuzca temsil ediyordu. Orta Türkçe Döneminde Oğuzca, “Eski Anadolu Türkçesi” adıyla biliniyor ve tek yazı dili olarak kullanılıyordu. Yeni Türkçe Döneminde Oğuzca dört şiveye ayrılır:

- 1.Osmanlı Türkçesi
- 2.Gagavuzca.
- 3.Azerbaycan Türkçesi
- 4.Türkmence

1.Osmanlı Türkçesi 16. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar uzanır. 21 yüzyılda yerini Türkiye Türkçesi Yazı Diline bırakır. Türk şiveleri içinde Anadolu ve Balkanlar merkez olmak üzere imparatorluğun yayıldığı bütün alanlarda geçerli olduğu için en geniş alanda ve en uzun sürede kullanılmış şivemizdir Osmanlı Türkçesi. Osmanlı Türkçesinin belirgin özelliği Arapça ve Farsça sözcük ve kuralları yoğun olarak kullanıldığı bir dil görünümünde olmasıdır. Böyle olmakla birlikte verilen örnekler

yakından incelendiğinde konuşma dili ile yazı dili arasında bir ayrımın olduğu hemen görülür.

En çok şiir türünde örnekler verilmesine karşın düzyazı türünde de ürünler vardır. Düzyazıda üç eğilim görülür: Sade, Orta, Süslü. Sade anlatımın kurucusu Kâbusname çevirisi ile Mercimek Ahmet, orta anlatımın kurucuları tarih türünde Naima ve gezi türünde Evliya Çelebi'dir. Süslü ve en yaygın anlatım ise Tazarrunname'siyle Sinan Paşa temsil eder. Şiir türünde en başarılı örnekleri Baki, Nefi, Nabi, Nedim ve Şeyh Galip verir.

Gerek düzyazıdaki süslü anlatıma, gerekse sanatlı şiir diline karşı üç tepki görüyoruz. Birincisi E. A. Türkçesi Döneminde Karamanoğlu Mehmet Bey'in fermanıdır. İkincisi Türk-i Basit Akımı (Edirneli Nazmi, Aydınli Visali ve Tatavlı Mahremi gerçekleştirir.) Üçüncüsü de Mahallileşme Akımı (Nabi ile başlar, Nedim ve Galip sürdürür.)

Yeni Türkçe döneminde Oğuzca dört kola ayrılmıştır. Bunların ikisi Batı Oğuzcasıdır. Osmanlı Türkçesi ile Gagavuzca kolları vardır. Doğu Oğuzcasını da Azerbaycan Türkçesi ile Türkmence oluşturur.

2. Gagavuzca, XVIII. yüzyılda şive özelliği taşımaya başlayan Moldavya güneyinde, Komrat, Varna, Dobruca bölgelerinde yaşayan Türklerin şivesidir. Gagavuzcanın belirgin özellikleri arasında "ünlülerin uzatılarak okunması (ağa> â gibi), ünlü daralmalarının görülmesi (arabıyı gibi), ünlü düşmeleri olması (ne zaman> nezman gibi), ünlü türetmelerinin gerçekleşmesi (şerebet gibi) ve f yerine p kullanımı (fındık> pındık gibi) sayılabilir.

3. Azerbaycan Türkçesi: Doğu Oğuzcasının iki kolundan biri olan Azerbaycan Türkçesi, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da konuşulup yazılan şivemizdir. XVI. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesinden ayrılmıştır. Öncüleri Kadı Burhaneddin, Seyyid Nesimi ve Fuzuli'dir. XVIII. yüzyılda Vâkîf, XIX. yüzyılda Ahundzade, XX. yüzyılda Samed Vurgun, Bahtiyar Vahabzade ve Şehriyar önemli temsilcileridir.

Azerbaycan Türkçesinin belirgin özellikleri arasında "sözcük başındaki k'ların g ile söylenmesi, sözcük içinde ve sonunda kalın k'ların hırıltılı h ile söylenmesi, sözcüğün ilk hecesindeki i ünlüsünün kapalı e ile yer değiştirmesi, ilk hecede bulunan u yerine o ünlüsünün kullanılması sayılabilir."

4. Türkmence

Doğu Oğuzcasının ikinci kolu **Türkmence**dir. 1991'de bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan'ın yazı dilidir. Türkmen yazı dilini XVIII. yüzyılda yaşayan **Mahdum Kuli**, 7 Türkmen ağzını birleştirerek kurmuştur. Türkmencenin bizim şivemizden ayrılan özellikleri şunlardır:

- 1.Uzun ünlü kullanımı vardır: taş> dâş
- 2.Kapalı e yerin i kullanımı görülür: gece>gice
- 3.Başta v yerine b kullanımı sürmektedir: var>bar
- 4.Başta b'ler m'ye dönmüştür: beniz>meniz
5. -acak yerine -cak, -yor yerine -yar/-yer kullanılır.

Osmanlı Türkçesi, Tanzimat'la yerini **Türkiye Türkçesine** bırakmaya başlamıştır. Konuşma dili ile Tercüman-ı Ahval gazetesini çıkaracaklarını duyuran Şinasi, Türkiye Türkçesinin müjdecisi olmuştur. Dilde sadeleşmeyi Ahmet Vefik Paşa ve Şemsettin Sami, yazdıkları sözlüklerle yönlendirmişlerdir. Namık Kemal, tiyatroları ile Ahmet Mithat öyküleri ile sadeleşmeye katkı sunmuşlardır. Servet-i Fünun sadeleşme çizgisini sürdürmemiş ama 1911'de Genç Kalemler dergisi ile Ömer Seyfettin ve Ali Canip, dilde sadeleşmenin temsilcileri olmuşlardır. Ömer Seyfettin'in yazdığı Yeni Lisan makaleleri bu yolda en önemli köşe taşıdır. Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları adlı eserinde Ömer Seyfettin sadeleşme yolundaki görüşlerini ilkeleştirmesi de önemli bir adım olmuştur. 1919'da kurulan Şairler Derneği'nin üyelerinden sade dille yazmalarını istemesi sonucunda ortaya Beş Hececiler topluluğu çıkmış, böylece Cumhuriyet ilan edildiğinde edebiyat dili yabancı etkilerden kurtulmuştu.

Türkiye Türkçesi yabancı dil kurallarından kurtulmuştu ama yaşanan hayat yeni binlerce sözcüğe ihtiyaç duyuyordu. Atatürk önce ünlüleri kısıt olan Arap kaynaklı yazı yerine dördüncü Türk Alfabesi olarak Latin Alfabesini 1303 sayılı yasa ile kabul ettirdi. 1928'de gerçekleşen yazı değişikliğinden 4 yıl sonra da TDK'yi kurarak Türkçenin sözcük dağarcığını genişletmesi görevini TDK'ye verdi. TDK, Türkçenin geliştirilmesi için dört ayrı çalışma gerçekleştirdi: Tarama, derleme, türetme ve birleştirme. Dilde aşırı özleştirme yazı dilini çıkmaza soktu. Atatürk bunun önüne geçmek için Güneş-Dil Kuramını ortaya attı. Bütün dillerin kaynağının Türkçe olduğunu ileri süren bu görüş, bilimsel olmasa da aşırılığı önledi. Atatürk'ten sonra TDK, yeniden aşırı özleştirmeyi sürdürdü. 1980'den sonra TDK'nin bilimsel bir çizgiye oturtulması sağlandı. Türkçe aşırı tutumlardan uzaklaşarak doğal seyrine kavuştu. Ancak günümüzde de İngilizce ve öteki Batı dillerinin etkisiyle dilde yozlaşma sürmektedir.

Sıra Sizde 2: Yeni Türkçe Döneminde aynı zaman diliminde hangi Türk şiveleri kullanılmıştır?

Sıra Sizde 2: Oğuzca, Yeni Türkçe Döneminde hangi dallara ayrılmıştır?

Yararlanılan Kaynaklar

- 1. Eker, Süer. (2006), Çağdaş Türk Dili, Grafiker Ofset, Ank.**
- 2. Ergin, Muharrem. (1987), Üniversiteler İçin Türk Dili, Bayrak Basım, İst.**
- 3. Korkmaz, Zeynep, vd. (2001) Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Yargı Yayınevi, Ank.**
- 4. Yeniçeri, Hüseyin, vd. (2008) Üniversiteler İçin Dil ve Anlatım, Tablet Yayınları, Konya**

Sıra Sizde 1:

Orta Türkçe Döneminde aynı zaman diliminde -13, 14 ve 15. Yüzyıllarda- iki yazı dilimiz kullanıldı. Biri Kuzey-doğu Türkçesi, öteki de Batı Türkçesi adını almıştır.

Sıra Sizde 2:

Yeni Türkçe Döneminde 16-21 yüzyıllar arası- aynı zaman dilimine üç Türk şivesi ile eser verilmiştir. Bunlar; Doğu Türkçesi –Çağatayca- , Kuzey Türkçesi –Kıpçakça ve Batı Türkçesi –Oğuzca’dır.

Sıra Sizde 2:

Dört dala ayrılmıştır. İki Doğu Oğuzcası diye de bilinen Azerbaycan Türkçesi ile Türkmencedir. İki de Batı Oğuzcası diye de söylenen Gagavuzca ve Türkiye Türkçesidir. Türkiye Türkçesinin de başlangıcı Orta Türkçe Döneminde eser veren Eski Anadolu Türkçesi ile bu dönemde devamı olan Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesidir.